

УДК 159:351.745.5(477)

Горбенко Д. А. – науковий співробітник групи з питань інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЛУЖБИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МВС УКРАЇНИ

Розглянуто особливості функціонування та шляхи вдосконалення служби психологічного забезпечення МВС України. Висвітлено роль психологічної служби в реформуванні правоохоронних органів України.

Ключові слова: служба психологічного забезпечення МВС України, психолог, психологічне супроводження, професійно-психологічний відбір, профілактика.

Нині актуальною є потреба в професійній кваліфікованій допомозі населенню щодо подолання емоційних та соціальних криз, а також із питань, які виникають у виробничій діяльності, професійній орієнтації, психологічній реабілітації різних категорій населення. Суттєві зміни, які відбуваються в політичній, економічній, екологічній, культурній, освітній та інших сферах життя, вимагають ретельного підходу до надання професійної кваліфікованої допомоги населенню задля збереження психологічного здоров'я й адаптації до складних і динамічних умов сьогодення.

Своєчасне виявлення та коригування психологічних проблем має важливе значення як для загального емоційного благополуччя окремої особи, так і для профілактики виникнення можливих психосоматичних порушень у населення загалом.

Служба психологічного забезпечення системи МВС України у своїй діяльності реалізує засади практичної психології, покликана сприяти успішній професійній діяльності працівників Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, військовослужбовців Національної гвардії України. Відповідно до Положення про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України, затвердженого наказом МВС

України від 28 липня 2004 року № 842, систему психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів МВС України слід визначити як сукупну узгоджену діяльність спеціальних підрозділів психологічного забезпечення, науково-дослідних установ, навчальних закладів, практичних органів і внутрішніх військ МВС України, яка спрямована на підвищення ефективності їх оперативно-службової діяльності та боєздатності шляхом цілеспрямованого використання науково обґрунтованих форм, методів і засобів професійної психології [1].

Служба психологічного забезпечення МВС України покликана здійснювати якісне виконання оперативно-службових завдань та ефективне функціонування всієї системи МВС України; зводити до мінімуму шкоду від впливу на працівників небезпечних для життя та здоров'я психогенних факторів; сприяти збереженню людського потенціалу, підтримувати високий рівень професійної готовності й боєздатності працівників.

Рішенням Колегії МВС України від 3 лютого 1997 року № 2 км/2 було затверджено Концепцію психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України, у якій констатовано, що специфіка оперативно-службової діяльності полягає в постійному та підвищеному факторі ризику. Напружене виконання завдань в умовах недостатньої, невизначеної інформації, дефіциту часу, високої відповідальності за результати праці ставить перед правоохоронними органами завдання, які можуть бути виконані лише за умов належної організації психологічного забезпечення [2].

У Концепції психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України зазначено, що психологічне забезпечення за походженням, сутністю й показниками оцінки ефективності має соціально-економічний характер. Заходи психологічного забезпечення сприяють цілеспрямованому розвитку здібностей людини, зростанню рівня її професіоналізму, працездатності, збереження здоров'я та життя працівників правоохоронних органів під час виконання оперативно-службових завдань [2].

Мета роботи психологічної служби полягає в підвищенні ефективності оперативно-службової діяльності системи МВС України. Ефективність діяльності – це досягнення суспільно прийнятого результату з оптимальними витратами. У цьому контексті такі показники, як низький рівень розкриття злочинів та їх профілактики, а також показники порушення законності, дисципліни,

правові проступки та злочини, плин кадрів, захворюваність, травматизм, загибель і валідність співробітників, є критеріями оцінювання ефективності діяльності психологічної служби.

Роль психологів системи МВС України нині є особливою, адже до сфери їх діяльності належать індивідуальне та групове консультування поліцейських, курсантів, співробітників, які перебували та перебувають у зоні антитерористичної операції (АТО), військовослужбовців Національної гвардії України та членів їх сімей, допомога в розв'язанні психологічних проблем у сфері міжособистісної взаємодії, підвищення особистісної ефективності, розвиток професійно важливих якостей і навичок саморегуляції, запобігання негативному впливу на особистість співробітника підвищених навантажень службової діяльності (профілактика професійної деформації та емоційного вигорання). До компетенції психолога належить супроводження керівників під час прийняття ними управлінських рішень, надання професійної допомоги в складних ситуаціях службової та особистої взаємодії, розроблення стратегій професійного розвитку, формування сприятливого клімату в підрозділах тощо.

Питання психологічної служби в системі МВС України досліджували чимало вітчизняних науковців, а саме: Д. Александров, В. Андросюк, М. Ануфрієв, О. Бандурка, В. Барко, Л. Бурлачук, І. Голосніченко, О. Іванова, Л. Казміренко, Я. Кондратьєв, М. Костицький, В. Кривуша, О. Мартиненко, Н. Матюхіна, А. Москаленко, В. Медведєв, О. Морозов, В. Синьов, Г. Радов, І. Руценко, С. Сливка, В. Соболев, А. Стародубцев, В. Щербина, Г. Юхновець, С. Яковенко, О. Ярмиш та ін.

Незаперечним досягненням сучасної психологічної служби МВС України є її відносна нормативна регламентованість, організаційна структурованість, наукова та методична розробленість.

Водночас, на нашу думку, нині намітилася тенденція до зниження наявних на початку 2000-х років темпів розвитку, творчого пошуку і розширення практичної ефективності в діяльності психологічної служби МВС України. Інакше кажучи, наявні певні проблеми у функціонуванні системи психологічного забезпечення МВС України.

3-поміж факторів, які гальмують розвиток психологічної служби МВС України, можна визначити економічні (брак фінансування, низький рівень матеріально-технічного забезпечення), психологічні (обмеження ролі психологічної служби в удосконаленні діяльності правоохоронних органів) і концептуальні (відсутність чітких теоретичних уявлень про

принципи, зміст і методи діяльності). Подолання першої групи причин майже не залежить від можливостей правоохоронців. Друга і третя групи є взаємопов'язаними. Проаналізувавши концептуальні засади діяльності психологічної служби, можна визначити шляхи усунення нерозв'язаних проблем.

Розроблення науково обґрунтованої концепції діяльності психологічної служби досить складним завданням. Водночас теоретичне обґрунтування певних аспектів діяльності психологічної служби правоохоронних органів є запорукою її подальшого розвитку.

На підставі вивчення досвіду діяльності практичних психологів правоохоронної системи можна виокремити ключові елементи, від яких залежить їх успішність:

- цілі психологічної служби;
- професійні цінності (ціннісні орієнтації);
- пріоритетні завдання й напрями діяльності;
- психологічні функції та інструментарій їх реалізації;
- організаційна структура психологічної служби;
- добір співробітників психологічної служби;
- організація праці практичних психологів;
- матеріально-технічне забезпечення.

Попри зниження темпів розвитку психологічної служби МВС України, останніми роками було прийнято низку відомчих документів, які розширюють її повноваження. Так, у наказі МВС України «Про внесення змін до додатків до наказу МВС України “Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України” від 28 липня 2004 року № 842» від 8 липня 2013 року № 652 було передбачено вимогу щодо проведення з працівниками, яких уперше призначають на керівні (командні) посади, інструктивно-методичних занять стосовно цілей, форм і методів здійснення психопрофілактичної роботи в системі МВС України, організації та планування зазначеного напрямку діяльності в підпорядкованих колективах. Було сформульовано завдання щодо організації проведення занять з особовим складом із питань прихильності до здорового способу життя, попередження травматизму, виявів девіантної поведінки, соціально-психологічної дезадаптації, суїцидальних виявів, інших надзвичайних подій серед працівників та профілактики ВІЛ-інфекції/СНІДу [3].

Згідно з наказом МВС України «Про затвердження Порядку відбору кандидатів на навчання до вищих навчальних закладів МВС України» від 15 січня 2015 року № 29, кандидати мають проходити співбесіду щодо визначення рівня готовності до навчання та проходження служби (професійного психологічного відбору). Результати цієї співбесіди долучають до особової справи кандидата на навчання до вищих навчальних закладів МВС України зі специфічними умовами навчання. Вони впливають на конкурсний відбір осіб, які вступають на навчання [4].

У наказі МВС України «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» від 26 січня 2016 року № 50 зазначено, що службова підготовка поліцейських спрямована на закріплення й оновлення необхідних знань, умінь, навичок працівника поліції з урахуванням специфіки та профілю його службової діяльності, формування морально-психологічної стійкості до виконання службових завдань в особливих умовах [5].

Метою реформування МВС України, створення нового центрального органу виконавчої влади України – Національної поліції – було формування нового правоохоронного інституту, який надійно захищатиме життя, здоров'я, права і свободи наших громадян. Дієздатність Національної поліції України буде залежати від ефективності управління та кадрового забезпечення. Саме на формування високопрофесійного кадрового складу, удосконалення кадрового забезпечення діяльності правоохоронних органів і має бути спрямовано зусилля з удосконалення кадрової політики правоохоронної системи, професійної підготовки особового складу, розвитку психологічної служби системи МВС України, яка має на меті сприяти успішній професійній діяльності працівників поліції та військовослужбовців Національної гвардії України.

Зважаючи на те, що правоохоронні органи в сучасній Україні мають бути передусім сервісними службами, що будуть гарантувати суспільству безпечний і законний добробут у власній країні, доцільно запровадити Стратегію розвитку правоохоронних органів, що передбачатиме формування МВС України як інституту європейського зразка, а також поліції як основного суб'єкта гарантування безпеки населення.

Притаманна МВС України система корпоративної етики та протидії професійній деформації надає обов'язкову та регулярну психологічну допомогу персоналу з метою запобігання негативним явищам, а також безконфліктної реалізації

особистих, корпоративних і державних інтересів. До основних етичних засад правоохоронної діяльності належать такі: повага до особистості іншої людини; доброзичливість; ефективність і професіоналізм; дотримання принципів законності й верховенства права; відповідальність; турбота про населення; чесність щодо себе та інших; самовіддане служіння суспільству.

Запорукою якісної трансформації правоохоронної системи, успішності підготовки поліцейських, здатних захистити права й інтереси громадян у сучасних умовах, є активна участь у цьому процесі психологів-професіоналів.

Негативно позначається на якісному рівні особового складу поліції та військовослужбовців Національної гвардії України загальна криза в суспільстві: посилюється плінність кадрів, збільшується кількість звільнень за негативними мотивами, руйнується професійне ядро; на службу в Національну поліцію України залучають молоде покоління, яке досить часто не готове до надмірних морально-психічних навантажень. Загострюється питання захисту особистого життя і здоров'я працівників поліції та військовослужбовців Національної гвардії України, викликають серйозне занепокоєння випадки загибелі під час виконання службових обов'язків, поранення, невміння протистояти стресовим ситуаціям, посттравматичні стани учасників АТО, що потребують втручання з боку кваліфікованих фахівців. Усе це актуалізує проблему розвитку служби психологічного забезпечення системи МВС України.

Від якості організації цієї діяльності значною мірою залежить розв'язання соціальних проблем працівників поліції та військовослужбовців Національної гвардії України, їх самопочуття, соціальна захищеність, що, відповідно, впливає на виконання ними службових завдань.

Психолог служби психологічного забезпечення системи МВС України має втілювати новітні досягнення психологічної науки не лише в роботу з персоналом, а й у вирішення повсякденних питань щодо посилення охорони правопорядку, протидії злочинності, забезпечення профілактичних заходів у подоланні деструктивних психологічних явищ, зокрема професійної деформації [6].

Наприклад, для участі в конкурсі на заміщення вакантних посад кандидати для служби в патрульній поліції мали пройти тести, зокрема психологічний. Комплекс відбіркових завдань було розроблено за участю західних фахівців проекту International

Criminal Investigative Training Assistance Program (ICITAP), що передбачав сучасні методики тестувань і тренінгів. ICITAP – міжнародна програма, яка взяла участь у реформуванні структур поліції в різних країнах світу (Боснія і Герцеговина, Індонезія, Філіппіни й Україна). Вони працюють в Україні протягом вже майже 15 років.

Кандидатам на службу в патрульній поліції потрібно було пройти тест ММРІ – багатofакторний опитувальник особистості. Цю методику використовують за кордоном для добору в структури, робота в яких пов'язана з високим ступенем відповідальності. В Україні такий серйозний психологічний інструментарій для добору до державної структури використовували вперше. Тест передбачав понад п'ятсот питань і двісті шкал, за якими можна було прогнозувати комунікабельність, впевненість у собі, рішучість, відповідальність, мотивацію, лідерські якості, тривожність, стресостійкість, схильність до суїциду, антисоціальні нахили тощо. Тест потрібно було пройти за півтори години [7; 8, с. 105–135; 9].

Посилення уваги до психолого-педагогічних аспектів професійної підготовки працівників поліції зумовлено змінами в концепції правоохоронної діяльності та зміщенням її акцентів на функцію соціального обслуговування населення. Постала потреба наявності у працівників ґрунтовних психологічних знань, що стосуються взаємодії з населенням і подолання конфліктів, методів надання оперативної психологічної допомоги в разі втручання в сімейно-побутові конфлікти тощо.

Під впливом проведення в нашій країні АТО в структурі психологічної служби МВС України змінилися пріоритети. За результатами опитування фахівців, практичних психологів, науковців, викладачів (загалом 43 особи) та членів добровольчого батальйону «Миротворець» (38 осіб) можна дійти висновку, що нині ключовими завданнями практичної психології в системі МВС України є:

- професійно-психологічна підготовка до виконання конкретних оперативно-службових завдань в екстремальних умовах;
- мінімізація негативних психологічних наслідків перебування в зоні АТО (бойові психічні травми, посттравматичні стресові розлади, суїцидальні наміри, соціо професійна реадаптація після повернення із зони АТО).

Оцінюючи сучасний стан психологічної служби системи МВС України, можна стверджувати, що практична психологія стала одним із основних видів діяльності, що спрямована

підвищити ефективність діяльності працівників поліції та військовослужбовців Національної гвардії України.

На нашу думку, перспективи свого розвитку служба психологічного забезпечення системи МВС України має вбачати у взаємодії з іншими службами та підрозділами, зокрема оперативними, щодо підготовки психологічних портретів, використання поліграфів, переговорної діяльності під час проведення оперативно-розшукових заходів тощо.

Нагальною є необхідність оновлення методичної бази, використання сучасних стандартизованих методик у різних напрямках діяльності служби. Потрібно продовжувати роботу щодо складання спеціальних навчальних програм, укладання підручників і навчальних посібників із практичної психології саме для працівників служби психологічного забезпечення системи МВС України, розроблення психологічних рекомендацій і методичних матеріалів, програм підготовки й перепідготовки кадрів, удосконалення нормативно-правової бази діяльності психологічної служби системи МВС України, ураховуючи, що нормативна база застаріла та, здебільшого, не відповідає сучасним реаліям.

Нині можна констатувати, що процес визнання ролі практичної психології в системі МВС України був досить тривалим і проблемним. Попри складність цього шляху, наявні здобутки дають змогу сподіватися на подальший розвиток і вдосконалення служби психологічного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1365-04>. – Назва з екрана.

2. Про затвердження Концепції психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України : рішення колегії МВС України від 3 лют. 1997 р. № 2 км/2.

3. Про внесення змін до додатків до наказу МВС України «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ

України» від 28 липня 2004 року № 842 [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 8 лип. 2013 р. № 652. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1311-13>. – Назва з екрана.

4. Про затвердження Порядку відбору кандидатів на навчання до вищих навчальних закладів МВС України [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 15 січ. 2015 р. № 29. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0116-15>. – Назва з екрана.

5. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 26 січ. 2016 р. № 50. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16>. – Назва з екрана.

6. Шевченко О. М. Напрями та засоби забезпечення професійної захищеності практичних психологів ОВС України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Шевченко Олександр Миколайович. – Київ, 2006. – 199 с.

7. Собчик Л. Н. Стандартизированный многофакторный метод исследования личности СМЛП (ММРІ) Практическое руководство / Л. Н. Собчик. – М. : Речь, 2007. – 224 с.

8. Butcher J. N. Personality Assessment with the MMPI-2: Historical Roots, International Adaptations, and Current Challenges / J. N. Butcher, C. L. Williams // *Applied Psychology: Health and Well-Being*. – 2009. – P. 105–135.

9. Framingham J. Minnesota Multiphasic Personality Inventory [Elektronic resource] / J. Framingham. – Mode of access: <https://psychcentral.com/lib/minnesota-multiphasic-personality-inventory-mmipi/>. – Title from the screen.

10. Про Національну поліцію [Електронний ресурс] : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редколегії 06.04.2017